

Lilijana Urlep

mag. znanosti, arhivistka

Nadškofijski arhiv Maribor, Slomškov trg 20, SI – 2000 Maribor

e-naslov: lilijana.urlep@nadskofija-maribor.si

ŠTAJERSKI DUHOVNIK O PRIKLJUČITVI PREKMURJA: KAKO JE JANUŠ GOLEC V SVOJIH SPOMINIH OPISAL PRIKLJUČITEV PREKMURJA?

1 JANUŠ GOLEC (1888–1965)

Rimskokatoliški duhovnik, novinar, urednik, pisatelj in kulturni delavec Januš (Janez) Golec je izhajal iz stanovitne kmečke družine Golec, ki je ob njegovem rojstvu živela v lepi kozjanski vasici Polje ob Sotli. Mati Terezija, rojena Presker, je bila domačinka iz Polja, oče Josip/Jožef, gostilničar in posestnik, je bil rojen v kraju Desinić na Hrvaškem. Starša sta se poročila leta 1887, ženin Josip je bil tisti, ki se je priženil na nevestino domačijo.¹ Zakoncema se je v zakonu rodilo 11 otrok, najstarejši je bil sin Januš.

Pred prevratom leta 1918 se je narodno zelo zavedna družina preselila v Maribor in nasproti železniške postaje (na poznejši Aleksandrovi cesti) odprla znano gostilno Wilson, kjer so se zlasti ob prevratu zbirali slovenski narodnjaki z generalom Maistrom na čelu. Z gostilne je zavihrala tudi prva slovenska zastava v Mariboru, zaradi česar je postala tarča nemških napadov. Na stara leta, natančneje leta 1928, sta se zakonca Golec preselila na posestvo v Novo vas pri Mariboru.²

Januš Golec se je rodil 28. avgusta 1888 v domačem Polju ob Sotli. Obiskoval je celjsko gimnazijo in se po maturi leta 1907 odločil za vstop v mariborsko bogoslovje. 25. julija 1911 je bil posvečen za duhovnika. Po prejemu mašniškega posvečenja je med letoma 1911 in 1914 kot kaplan služboval v Remšniku ob Dravi. Po atentatu na nadvojvodo Franca Ferdinanda je bil julija 1914 vpoklican v

¹ Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM), PMK Polje ob Sotli 1841–1906, str. 123.

² NŠAM, Kartoteka duhovnikov, šk. 6, Golec, Januš (dalje: NŠAM, Kartoteka, Golec).

vojaško službo.³ Kot vojaški kurat je na vzhodni fronti služboval pri tržaškem 97. pehotnem polku in s svojimi možmi delil vse tegobe in radosti vojaškega življenja. Leta 1916 je bil med boji hudo ranjen, zaradi česar se je zdravil v več vojaških bolnicah in zdraviščih ter bil leta 1917 upokojen.⁴

Po vojni je deloval v Tiskarni sv. Cirila v Mariboru, kjer je od leta 1925 naprej urejal glasilo *Naša Straža*,⁵ ki je izhajalo do leta 1927, in časopis *Slovenski gospodar*, katoliško in konzervativno usmerjen štajerskega tednik; urednik *Narodnega gospodarja* je ostal vse do druge svetovne vojne. Sodeloval je tudi pri nastajanju ostalih publikacij, ki jih je izdajala Tiskarna sv. Cirila.⁶

Januš Golec je bil tudi literarni ustvarjalec, prve korake v tej smeri je naredil že v času pred prvo svetovno vojno. Med vojno so v *Slovenskem gospodarju* izhajali njegovi spomini na bojevanje v Galiciji (Vojni spomini). Peresu je ostal zvest tudi v obdobju med vojnami, ko se je uveljavil kot ljudski pisatelj. Pisal je kratko prozo (črtice in povesti), ki jo je večinoma izdajala Tiskarna sv. Cirila. Snov je v glavnem jemal iz ljudskega življenja in zgodovine. V slednjo je posegel z romanoma *Kruci* in *Trojno gorje*. Slovencem je približal tudi lik razbojnika Franca Guzaja (1839–1880).

Ob nemškem napadu in razkosanju Jugoslavije ga je nemška tajna policija (Gestapo) aretirala in odvedla v Gradec, od koder je bil leta 1942 izgnan na Hrvaško. V Zagrebu je ostal do konca vojne, ko se je vrnil v domači Maribor. Leta 1946 je bil s strani novih jugoslovanskih oblasti obsojen na sedem let ječe, od sedmih let jih je odslužil šest.⁷ Po vrnitvi iz zapora je pomagal pri bogoslužju v cerkvi sv. Alojzija v Mariboru. Umrli je 24. maja 1965 in bil pokopan v družinski grobnici na pobreškem pokopališču.⁸

1.1 SPOMINI

Poleg kratke proze je Januš Golec zapustil tudi Spomine, ki jih danes hrani Nadškofijski arhiv Maribor.⁹ Rokopisni spomini, napisani v slovenskem jeziku, obsegajo 2034 strani in so razdeljeni na 12 delov. Kronološko pokrivajo obdobje med letom 1900 in koncem druge svetovne vojne. Avtor v besedilu ni prikazal samo svojega življenja, temveč je temeljito predstavil in analiziral celotno politično, narodnostno, gospodarsko in kulturno situacijo tako na (spodnje) štajerskem kot tudi na širšem evropskem območju v prvi polovici 20. stoletja. V

³ Prav tam; NŠAM, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1914, del. št. 3828 in 4834.

⁴ Miha Šimac, *Vojaški kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2013, str. 440–441.

⁵ Glasilo je leta 1927 izhajalo pod prvotnim imenom *Straža*.

⁶ NŠAM, Kartoteka, Golec; *Slovenski gospodar*; *Nova Straža*.

⁷ *Letopis Cerkve na Slovenskem 2000*, Ljubljana 2000, str. 1160.

⁸ NŠAM, Kartoteka, Golec.

⁹ NŠAM, Zapuščine duhovnikov, Golec, Januš, Spomini (dalje: NŠAM, Spomini).

primerjavi s političnim dogajanjem je svojemu življenju – predvsem v medvojnem obdobju – posvetil celo premalo pozornosti, tako da se nekaterih dejstev, kot so bile recimo njegove novinarske in uredniške službe, niti ne da izluščiti. Kdaj natančno je pisec napisal oziroma dokončal Spomine, ni znano, verjetno pa se je to zgodilo v drugi polovici 50. ali začetku 60. let preteklega stoletja oz. po njegovi izpustitvi iz zapora leta 1953.

V prvem delu Spominov je pisatelj obudil spomine na svoja gimnazijska leta v Celju in temeljito opisal narodnostne razmere na Spodnjem Štajerskem v času pred prvo svetovno vojno. Drugi del je posvečen liku dr. Antona Korošca in delovanju obeh političnih taborov na širšem slovenskem območju, skratka slovenskemu predvojnemu političnemu življenju. V tretjem delu, ki ga prežemata humor in vedrina, je Golec opisal življenje v mariborskem bogoslovnem semenišču, ki ga je obiskoval med letoma 1907 in 1911. Z veliko ljubeznijo je opisal nekatere profesorje, med njimi dr. Martina Matka (1860–1930), dr. Josipa Somreka (1871–1936), dr. Franca Feuša (1850–1915), dr. Franca Kovačiča (1867–1939), dr. Avgušтина Stegenška (1875–1920) itd. V četrtem delu je orisal narodnostne in gospodarske razmere v marnberškem oziroma radeljskem okraju: v Remšniku je namreč po posvetitvi nastopil svojo prvo (in tudi edino) kaplansko službo. Poseben poudarek je namenil lavantinski duhovščini in odnosom med lavantinskimi in sekavskimi duhovniki.

V petem delu je opisano politično dogajanje ob začetku prve svetovne vojne, pri čemer je še posebej poudaril politično delovanje dr. Antona Korošca in preganjanje slovenskih duhovnikov in inteligence. Leta 1914 je namreč prišlo do množičnega preganjanja slovenske inteligence, tako duhovne kot posvetne, ki se je še posebej izrazito kazalo na Koroškem in Štajerskem.

Vsebinsko je še posebej zanimiv sedmi del, v katerem so podrobno prikazani dogodki ob prevratu. Avtor je v tem delu orisal nastanek Kraljevine SHS, dogajanje v Mariboru konec leta 1918, generala Maistra in boje za severno mejo, pariško mirovno konferenco, priključitev Prekmurja, razmere na Koroškem ter koroški plebiscit in politično dogajanje po nastanku Kraljevine SHS.

Deli, ki sledijo, ne vsebujejo samo politične, temveč tudi kulturno in biografsko noto. V sedmem in osmem delu je avtor predstavil delovanje mariborske Tiskarne sv. Cirila in orisal lik kulturnika, politika in urednika dr. Franja Žebota (1881–1945), ki je med drugim deloval tudi kot vodja tiskarne. Deveti del prinaša biografije nekaterih štajerskih političnih, kulturnih in verskih delavcev. Devetemu je podoben deseti del, posvečen je namreč cerkvenim umetnikom, ki so v prvi polovici 20. stoletja delovali na Spodnjem Štajerskem, med njimi pozlatar in kipar Alojz Zoratti (1874–1960) ter kipar Ivan Sojč (1879–1951).

V zadnjih dveh delih ponovno stopi na plan kruta vojna tematika: začetek druge svetovne vojne in dogajanje v Mariboru ter okolici po nemški okupaciji

štajerskega prostora. Nemški okupator je namreč takoj po zasedbi na Hrvaško ali v Srbijo izgnal večino slovenske laične in cerkvene inteligence. Golec je prikazal usode nekaterih duhovnikov, ki so vojna leta preživljali v izgnanstvu, kot je bil to npr. glasbenik dr. Gregor Zafošnik (1902–1994), ali pa so med vojno celo izgubili življenje. Takšna usoda je doletela Ferdinanda Potokarja (1911–1942), ki je bil kot talec ustreljen v celjskem Starem piskru. Izognil se ni niti opisu Jesenovca, ki ga je najverjetneje poznal po opisu duhovnika Antona Rantaše (1882–1960), ki je edini med slovenskimi duhovniki preživel strahote ustaškega taborišča. Podobno je opisal dogodivščine pisatelja Franca Ksaverja Meška (1874–1964), ki je del druge svetovne vojne prebil v četniškem ujetništvu. Golec je besedilo zaključil z opisom lastnih doživetij v Zagrebu, v katerem je prebil tri vojna leta, in vrnitvijo v domači Maribor, ki je bil zaradi zavezniškega bombardiranja tako spremenjen, da ga skorajda ni več prepoznal.

V Spominih je Januš Golec temeljito opisal narodnostne in politične razmere pred prvo svetovno vojno, politično dogajanje med vojno, medvojno življenje v Jugoslaviji in čas druge svetovne vojne. Pisec o dogodkih ne samo poroča, ampak jih poskuša tudi podrobno analizirati, kar se dobro kaže na primeru koroškega plebiscita, neuspeh katerega pripiše prisotnosti jugoslovanskega vojaštva in politični nespretnosti slovenskega vodstva.¹⁰ Dogodkovni in analitični del se izmenjujeta zlasti v obdobjih do druge svetovne vojne, za čas med vojno pa analitični del žal manjka. Pri nekaterih temah, ki jih ni dobro poznal, se kažejo manjše vsebinske napake in pomanjkljivosti.

Podobno kot mnogi drugi avtorji je Januš Golec v svojih spominih prepletal lastne spomine z opisi političnega dogajanja, ki ga je poznal bodisi osebno bodisi preko drugih ljudi ali preko pisem in časopisov; gre torej za prepletanje zasebne in javne zgodovine. Pri pisanju se ni zanašal samo nase in svoje stike, ampak je uporabljal tudi druge vire, predvsem časopise, pisma, poročila in kronike drugih duhovnikov, kar doprinese k njihovi večji vrednosti in objektivnosti. V ospredju niso zmeraj samo politični dogodki, ampak tudi usode vsakdanjih, preprostih ljudi. Tudi velike osebnosti, kot je bil general Maister, je poskušal predstaviti z njihove človeške plati, medtem ko je pri opisu političnega dogajanja velikokrat vključeval doživljaje in misli preprostih ljudi. Spomine vseskozi preveva močna nacionalna nota in skrb za usodo slovenskega ljudstva. Dogajanje je opisano na zanimiv, napet in privlačen način, ki bralca zelo pritegne, pri čemer je pisec pripoved na nekaterih mestih začinil z dobro mero humorja in ironije.

Golčevi Spomini niso samo odličen vir za politično, krajevno, umetnostno ali kulturno zgodovino (spodnje)štajerskega in tudi širšega prostora, temveč

¹⁰ NŠAM, Spomini, VI. del, str. 862–865.

lahko iz njih izluščimo veliko biografskih podatkov o posameznikih, ki so znamenovali ali bili soudeleženi v usodepolnih dogodkih 20. stoletja.

Ker so Spomini odličen vir za preučevanje različnih tematik, se zastavlja vprašanje, ali jih ne bi bilo smiselno objaviti v celoti, kar bi doprineslo k njihovi večji dostopnosti in uporabnosti.

1.2 PRIKLJUČITEV PREKMURJA

V svojih spominih je Golec opisal tudi priključitev Prekmurja osrednjeslovenskemu prostoru, ki je takrat spadal pod Kraljevino SHS. Opis dohodkov, ki se nahaja v sedmem delu in obsega 21 strani, nosi naslov Huda borba za Prekmurje. V besedilu so zajete naslednje vsebine: »prva« zasedba Prekmurja s strani »jugoslovanskega« vojaštva konec leta 1918, ponovna zasedba s strani madžarskih sil na začetku leta 1919, »dokončna« priključitev ali zasedba s strani Kraljevine SHS avgusta 1919, do katere je prišlo na podlagi uredbe pariške mirovne konference, in predstavitev razmer po priključitvi. Pri prikazu dogajanja, ki ga očitno ni poznal s prve roke in s katerim najverjetneje ni imel nobenih stikov, se je avtor v veliki meri naslonil na časopisne članke v glasilu *Straža*, ki jih je povzemal ali celo dobesečno prepisoval. V celotnem besedilu, ki se nanaša na Prekmurje, je namreč skoraj polovica teksta (49 %) povzeta ali prepisana iz člankov v *Straži*. Zakaj je uporabljal predvsem *Stražo*, ne pa ostalih časopisov, kot so bili *Slovenec*, *Slovenski gospodar* ali *Murska Straža*, ni čisto jasno, možno pa je, da jo je kot poznejši urednik (v letih 1925–1927) preprosto imel na razpolago. Vendar to ne pojasni najboljše, zakaj ni recimo uporabljal *Slovenskega gospodarja*, ki ga je prav tako urejal. Kdaj natančno je besedilo o priključitvi Prekmurja nastalo, ni moč ugotoviti, verjetno pa je, da je – podobno kot celota – svojo dokončno obliko dobilo konec 50. ali v začetku 60. let 20. stoletja.

Pri predstavitvi razmer v Prekmurju in dogodkov ob priključitvi je bil pisec nekoliko nedosleden in nesistematičen, na nekaterih mestih se zastavlja tudi vprašanje objektivnosti. Madžarska sovjetska republika (1919) in Murska republika se sicer večkrat omenjata, a brez razlage ali širšega konteksta. Podobno velja za načrte ali idejo o avtonomiji Prekmurja/Slovenske krajine znotraj madžarske države, ki je bila na začetku leta 1919 precej aktualna.¹¹ To pisec sicer omenja, a brez podrobne analize. Nasprotno pa obširno predstavi vlogo dr. Matije Slaviča¹² in dr. Josipa Hohnjeca.¹³

¹¹ Prim. npr.: Bojan Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, v: *Kleklav simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Celje 1995, str. 178–180 (dalje: Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja); Ivan Jerič, *Moji spomini*, Beltinci 2019, str. 59–70 (dalje: Jerič, Moji spomini).

¹² Dr. Matija Slavič (1877–1958), duhovnik, teolog in publicist.

¹³ Dr. Josip Hohnjec (1873–1964), duhovnik in politik.

Opisani dogodki si ne sledijo zmeraj v pravilnem kronološkem zaporedju, prav tako ne gre izključiti vsebinskih netočnosti in vprašljivih vzročnih povezav. Tako se recimo omenja boljševiski teror v povezavi z januarskim shodom pri Sv. Benediktu,¹⁴ torej še pred revolucijo in nastankom Madžarske sovjetske republike marca 1919. Nekaj teh problemov lahko obrazložimo s tem, da avtor tematike morda ni najbolj natančno poznal ali pa se je ni dovolj dobro spominjal.

Pri interpretaciji dogodkov, povezanih s priključitvijo, avtor vseskozi poudarja željo prekmurskih Slovencev, predvsem preprostega ljudstva, po združitvi z matičnim narodom oz. z ostalimi jugoslovanskimi narodi. Pri tem izrecno navaja, da je bilo preprosto ljudstvo vseskozi za priključitev k novi jugoslovanski državi, medtem ko so bili vsi ostali sloji, tudi rimskokatoliška duhovščina z redkimi izjemami, tej ideji precej nenaklonjeni. Za duhovščino (v zaključku) celo navaja, da je bila na splošno madžaronskega mišljenja.¹⁵ Navedena interpretacija je v nasprotju tako s številnimi odlomki v besedilu, kjer omenja slovenske narodno zavedne duhovnike (Jožef Klekl st., Jožef Klekl ml., Štefan Lejko, Štefan Kühar, Jožef Čačič, Jožef Hauko, Ivan Baša itd.), kot tudi s trditvami mnogih avtorjev in raziskovalcev, ki poudarjajo pomen rimskokatoliških duhovnikov pri prebujanju in krepitvi slovenske narodne zavesti, širitvi politične misli in njihove pomembne vloge pri združitvi prekmurskih Slovencev z matičnim narodom, za katero je bil v veliki meri zaslužen prav Jožef Klekl st. (1874–1948).¹⁶ Seveda vsi duhovniki niso bili navdušeni nad priključitvijo, to je recimo veljalo za murskosoboškega dekana Janoša Slepca (1872–1936).

V besedilu je prisotna kar precej izrazita nacionalna nota, ki se kaže predvsem v poročanju o preprostem narodu, ki si je – kot že omenjeno – želel priključitve k novonastali jugoslovanski državi in je bil zaradi te želje in svojega narodnega prepričanja deležen preganjanja in maščevanja s strani madžarskih sil.

Kljub nekaterim pomanjkljivostim je besedilo vendarle v mnogih ozirih pomembno, in to ne samo zato, ker so viri o priključitvi Prekmurja v cerkvenih arhivih bolj redki, ampak tudi zato, ker lahko demonstrira, kako so Štajerci spremljali in vrednotili omenjeno dogajanje.

¹⁴ NŠAM, Spomini, VII. del, str. 830.

¹⁵ Prav tam, str. 841.

¹⁶ Peter Štumpf, *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurje)*, doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2002; Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, str. 169–183; Jože Kranjec, *Priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS v luči izbranih časnikov*, diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor 2009, str. 17, 50, 62, 93; Klaudija Sedar, *Prekmurje ob zgodovinski prelomnici 1919: zbornik izbranih dokumentov ob 100. obletnici priključitve Prekmurja in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom*, Murska Sobota 2019, str. 21–22, 27–42; itd.

2 BESEDILO O PRIKLJUČITVI PREKMURJA

HUDA BORBA ZA PREKMURJE

[821]

Ko je postalo med prvo svetovno vojno jasno, da si je stara Avstrija že izkopala svoj grob, so se podali naši strokovnjaki s polno paro na delo, da bi nas ne zalotila na Sp[odnjem] Štajerskem mirovna konferenca nepripravljena. Treba se je bilo zavedati, kaj bomo zahtevali, da pride od Avstrije pod okrilje Jugoslavije in da bodo te naše zahteve podprte z dokazi narodnostne ter gospodarske upravičenosti. Severna meja Sp[odnjega] Štajerja je bila dobro znana in podkrepljena z natančno statistiko.

[822]

Huda rana za štajerske Slovence je bilo od nekdanj od nas odrezano slovensko Prekmurje. Le tak prevrat, kakor ga je povzročil zaključek prve svetovne vojne, nam je lahko zoper vrnil od Madžarske odtrgano Prekmurje. Ker je bila pokrajina preko Mure manj znana štajerski inteligenci, se je bilo treba pobrigati za te kraje, da bi bil vsaj nekaterim našim strokovnjakom znan položaj med Prekmurci v verskem, narodnostnem, političnem in gospodarskem oziru. To nalogo sta prevzela dr. Fr[anc] Kovačič¹⁷ in dr. M[atija] Slavič. Dr. Kovačiču so bile kot zgodovinarju in veržejškemu rojaku prilike po Prekmurju znane. Dr. M[atija] Slavič je med prvo svetovno vojno parkrat prepotoval prekmurske kraje in se je na lastne oči ter ušesa prepričal, da mora Prekmurje ob preobratu pod Jugoslavijo. Vsestranski znanstveni material za izvojevanje Prekmurja je bil natančno sestavljen ter pripravljen za mirovno konferenco že precej poprej,¹⁸ predno je stara Avstrija klecnila in prosila za mir.

Prva zasedba prekmurskih krajev

Koj v začetku januarja 1919 je objavila »Straža« dva članka o Prekmurju, ki se tičeta prve zasedbe prekmurskih krajev. Prvi članek pod zaglavjem »Glas iz Radgone« je datiran od pisca R. K.¹⁹ z 31. dec. 1918. Iz tega prvega članka hočem navesti sledeče: »Tudi naši Prekmurci so večinoma že rešeni madžarskega jarma. Dne 30. decembra

[823]

je zasedlo naše radgonsko vojaštvo pod poveljstvom nadporočnika Zeilhoferja²⁰ lep prekmurski kraj Cankova. Naše vojaštvo je bilo od tamošnjega

¹⁷ Dr. Franc Kovačič (1867–1939), duhovnik, teolog, filozof in zgodovinar.

¹⁸ Matija Slavič je za pariško mirovno konferenco pripravil dve študiji oz. knjižici, ki sta obe izšli v Parizu leta 1919. To sta bili *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie* in *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. De la Statistique du Prekmurje*.

¹⁹ Verjetno Rastislav Kren, učitelj v Radgoni.

²⁰ Benedikt Zeilhofer (1891–1978), častnik in Maistrov soborec.

prebivalstva burno pozdravljeno. Posadka Ogrov je že pred našim prihodom pobrisala, le sledovi madžarske kulture so ostali. Naše ljudstvo se je takoj podalo na plodonosno delo in je tudi slovensko orožništvo pod vodstvom nadstražmojstra Tropa takoj začelo delovati na bivši sveti madžarski kroni. Še en dogodek, zanimiv za naše kroniste, se je pripetil. Ko je ljudstvo zagledalo, da je naše vojaštvo prekoračilo nad Radgono madžarsko mejo, je planila neka žena s klicem: »Živeč slovenski oršag« v visok rdeče belo zelen obmejni steber in ga treščila v obcestni jarek. Ta mejnik, ves trhel, kakor je bila trhla madžarska država, se je razletel v male kose, le železna tabla s sv. Štefana krono je še ostala, katero pa smo hranili za spomin in jo bomo ponudili Zgodovinskemu društvu v oskrbo.«²¹

Drugi članek o zasedenih prekmurskih krajih je izpod peresa dr. M[atije] Slaviča in citiram iz njega naslednja dejstva: Po zavzetju večjih krajev v Medjimurju, Čakovca, Štrigove, Murskega Središča, so prekoračile jugoslovanske čete Muro ter prišle v Prekmurje. Prvi kraj, ki je bil zavzet, je največje mesto celega Prekmurja, namreč Dolnja Lendava. Ime ima od

[824]

reke Ledave,²² ki izvira na Štajerskem pri Gleichenbergu; en pritok pa, ki se imenuje tudi Ledava, izvira v Prekmurju, južno od kraja, ki se zove Kuzma. Ob tem pritoku je Gornja Lendava. Dolnja Lendava leži na levem bregu Ledave ob pobočju, kakor naslonjena nanj, vinorodnih gričkov, ki so podobni Slovenskim goricam. To ozadje Dolnje Ledave na vzhodu je slovensko, kakor so slovenske tudi vasi, ki so na polju proti zapadu. D[olnja] Lendava sama pa je pomadžarjena, kakor je bil ponemčen Maribor. Celo služba božja je bila v zadnjem času samo madžarska, dasi so nekatere vasi popolnoma slovenske, tako da je moral zanje prihajati od drugod slovenski duhovnik, da je spovedoval te prebivalce. Dolnja Lendava, kjer je tudi luteranska župnija, ima z vojaštvom vred 3000 prebivalcev. Brez vojaštva je bilo po štetju l. 1910 v D[olnji] Lendavi 2220 katoličanov, 8 grkokatolikov, 95 luteranov, 23 kalvincev, 1 unitarec ter 383 judov. Drugi župnijski kraj, ki je bil zavzet, so Črenšovci s 1089 katoličani in 5 judi. Tu stanuje upokojeni župnik Jož[ef] Klekl,²³ izdajatelj tednika »Novine«, ki ga pa sedaj urejuje njegov bratranec Jož[ef] Klekl,²⁴ župnik v Velikih Dolencih v dekaniji Monošter (Sv. Gotharda). Črenšovski Klekl je bil v začetku novembra pred naglim

[825]

²¹ R. K., Glas iz Radgone, v: *Straža*, št. 1, 3. januar 1919, str. 2.

²² Ime reke se v originalu navaja kot *Lendava*. Zapis se ponovi še v naslednjih dveh stavkih.

²³ Jožef Klekl (1874–1948), tudi Jožef Klekl st., duhovnik, politik, urednik in nabožni pisatelj.

²⁴ Jožef Klekl (1879–1936), duhovnik, pisatelj in novinar.

vojaškim sodiščem. Po oprostitvi se je zdravil v bolnišnici v Radgoni ter prišel v Črenšovce malo pred prihodom jugoslovanskih čet. Tednik »Novine« ima največje zasluge za prekmurski slovenski jezik. »Novine« so še v začetku pisale, kakor *Koledar srca Jezusovega*²⁵ in *Marijin list*,²⁶ madžarski pravopis. Ko so se pa čitatelji »Novin«, 6000 jih je, že nekoliko privadili čitanja slovenščine, katere se v šoli niso nič učili, so »Novine« sprejele slovenski pravopis in čistijo jezik madžarizmov. V politiko je posegal list le indirektno; političnega lista namreč niso smeli izdajati, ampak le kot pobožen list pod pokroviteljstvom škofa grofa Mikeša.²⁷ Vmes pa je list kljub temu razlagal politične resnice; zadnji čas je pozival k snovanju Narodnih svetov ter zavzel stališče, da je narodna avtonomija pod ogrsko državo premalo, kar se da zdaj doseči. Ko bo Prekmurje popolnoma zasedeno, bo gotovo pozdravljalo Jugoslavijo. Prva celo slovenska župnija, ki je bila zasedena, ima tedaj v zgodovini prekmurskega slovenstva zagotovljeno odlično mesto. Leži pa ob Muri nasproti ljutomerski župniji, od koder vodita dva broda čez Muro. Tretji zavzeti župnijski kraj so Beltinci, ki šteje 1412 katoličanov, 14 luteranov in 61 judov. Na severni strani je nasproti Črenšovcem župnija Turnišče s 1216

[826]

katoličani, 2 luteranoma in 10 judi. Nasproti Beltincem je pa župnija Bogojna s 789 katoličani, 16 luterani, 3 unitarci in 5 judi. Župnikuje tukaj narodni g. Ivan Baša,²⁸ čigar oče je v Beltincih z veliko požrtvovalnostjo nabiral ude sv. Mohorja celo vrsto let. Zdaj je poverjenik mohorskih knjig v Beltincih mladi g. župnik Štefan Kühar,²⁹ kojega župnija je med vsemi prekmurskimi najbolj slovenska in jugoslovanska. Dne 27. dec[embra] 1918 je slavil z veliko slovesnostjo prihod jugoslovanskih čet.

Dosedaj imenovane župnije so v Zaladski županiji.³⁰ Od Beltincev pa pelje lepa cesta v Železno županijo,³¹ kje so še lepše ceste. Glavno mesto te županije [Murska] Sobota se je vdalo 28. dec[embra] 1918 brez strela, dočim je bila pri zavzetju Črenšovec v Bistricah ob Muri večja praska. Murska Sobota ima 1922 katoličanov, 10 grško pravoslavnih, 530 luteranov, 46 kalvincev, 2 unitarca in 234 judov. Sobota je prav čedno mesto, je obenem luteranska župnija ter je središče prekmurskih Slovencev in izhodišče lokalne železnice, ki gre skoz slovensko Prekmurje proti severu v Körmend, kjer se združi z železnico, ki pelje iz Gradca

²⁵ *Koledar srca Jezusovega/Kalendar Srca Jezusovoga*, prekmurski koledar, izhajal v letih 1904–1944.

²⁶ *Marijin list*, prekmurski časopis, izhajal v letih 1904–1941.

²⁷ János grof Mikes de Zabola (1876–1945), sombotelski škof v letih 1911–1936.

²⁸ Ivan Baša (1875–1931), duhovnik, pisatelj in prekmurski politični voditelj.

²⁹ Štefan Kühar (1887–1922), duhovnik in narodni buditelj.

³⁰ Županija Zala ali Zalska županija s središčem v Zalaegerszegu.

³¹ Železna županija s središčem v Sombotelu.

mimo Monoštra ob Rabi v škofijsko mesto prekmurskih Slovencev, v Sombotelj. Ob Sobote proti severu je župnija Martijanci s 152

[827]

katoličani, 272 luteranci in 2 judoma. V smeri proti Radgoni je župnija Tišina s 364 katoličani in 9 luterani. V Hrastju, Radencih in na Meleh pri Radgoni so brodi preko Mure. Zapadno od tešinske fare so pa že štajerske prekmurske vasi mestne župnije Radgona. Tako je od Radgone do Dolnje Lendave celo prekmursko Mursko polje v območju Jugoslavije. Zasesti je še treba hriboviti del Prekmurja, čigar prebivalci se imenujejo Goričani nasproti Dolenjcem.³²

Prekmurje zopet v rokah Madžarov

Zgoraj citirani dr. Slavičev članek nam mirno in lepo opisuje, kako je bilo Prekmurje zasedeno od jugoslovanskega vojaštva iz medžimurske strani. To zasedbo je vodil hrvatski stotnik Jurišić.³³ Cankova pa je bila zasedena iz Radgone od slovenskih vojakov. Ta zasedba pa je bila žalibog zelo kratkotrajna.

Poročilo iz Veržerja od 10. jan[uarja] 1919 pravi,³⁴ da je vdrla 3. jan[uarja] v Prekmurje močna madžarska tolpa, ki se je v kratkem zopet polastila prekmurskih krajev. Ta tolpa je omenjenega dne ob 4. uri zjutraj iznenada napadla neprevidno jugoslovansko posadko v Soboti. V teh bojih je bil stotnik Jurišić ob roko. Te številne vdornike so spravili na noge med takozvanimi Goričani v hribovju

[828]

med Muro in Rabo sobočki in okoliški Židje. V onih krajih prebivajo pok večini kalvinci. Židje so med njimi raztrosili vest, da jim bodo pravoslavni Srbi odvzeli njih vero, ako pripadejo pod Jugoslavijo. Ta izmišljotina, vrh tega pa še od židov in zvijačnega grofa Szaparija³⁵ obljubljene mastna plača in pijače »po volji« – vse to je vleklo. Pri Veržerju in drugod so te tolpe zastrašile vse prebivalce preko Mure. Dva kmeta iz vasi Satahovci sta morala 8. jan[uarja] pobegniti v Ljutomerski okraj, ker ju je 12 oboroženih vojakov od one tolpe hotelo odvesti v Soboto. Eden od teh se je 26. dec[embra] 1918 za šalo izrazil v neki gostilni v Soboti, da pridejo čez tri dni Jugoslovani, kar se je tudi zgodilo. Drugi pa je krog Novega leta pred 500 ljudmi na njih izrecno zahtevo glasno ter jasno prebral jugoslovanski letak.³⁶

Kakor hitro pa so se Madžari usidrali v Prekmurju, so začeli divjaško trpinčiti Slovence. Vse one, ki so se na shodu v Beltincih 17. jan[uarja] 1919 izjavili

³² Matija Slavič, Zasedeni prekmurski kraji, v: *Straža*, št. 1, 3. januar 1919, str. 2–3.

³³ Erminij Jurišić, padel v bojih 1919.

³⁴ Iz Prekmurja, v: *Straža*, št. 4, 13. januar 1919, str. 2.

³⁵ Ladislav grof Szápáry (1864–1939), murskosoboški veleposestnik in lastnik gradu.

³⁶ Iz Prekmurja, v: *Straža*, št. 4, 13. januar 1919, str. 2.

za Jugoslavijo, so jih preganjali na vse mogoče načine in jih odganjali zvezane na Ogrsko. Slovenca Erjavca,³⁷ ki je pozval na glasovanje svoje rojake, naj se izrečejo za Jugoslavijo, so ga zajeli in ga pritirali zvezanega v Beltince. Surovi ogrski vojaki so ga obdelovali

[829]

s puškinimi kopiti, z zaušnicami in celo z bajoneti. Roko so mu dvakrat prebodli, en zabodljaj je dobil celo v prsa. Med potjo iz njegove domače vasi³⁸ v Beltince so ga vleкли po blatnem jarku, da ubogi mož ni bil podoben človeku.

Madžaron dr. Obal³⁹ je za 17. januar sklical shod v Beltince, da bi agitirali proti Jugoslaviji: ljudstva se je zbralo več tisoč. Večtisočglava množica je navdušeno vzklikala: »Mi hočemo Jugoslavijo! Mi smo Jugoslovani.« Štiri brhke Prekmurke pa so odpasale predpasnike in so jih namočile v bližnjo mlako ter so z mokrimi cunjami oplahtale madžarskega agitatorja. Dr. Obal je bežal pred mokrim ženskim orožjem, kar je vzbujalo med narodom največje veselje. Te ženske, ki so pognale dr. Obala z govorniškega odra z mokrimi predpasniki, so tudi pozneje v Prekmurje vdrli madžarski vojaki polovili, počenjali z njimi vse mogoče nesramnosti in so jih na to odgnali bose na Ogrsko.⁴⁰

V Bakovcih so ubili slovenskega občinskega načelnika. Pri Slovencih so rekvizirali ti vojaki živino, živila, obleko itd. Dobro slovensko ljudstvo je bilo popolnoma obupano. Madžari so vpeljali v zopet zasedenem Prekmurju spretno živahno propagando za svoje namene ter cilje.

[830]

Da bi napravili zmešnjavo in povzročili zbeganost med Slovenci, so uporabljali pri svoji divji agitaciji različnost ver in jezika. Ker je precejšnje število ogrskih Slovencev lutrovske vere, so jih hujskali Madžari s tem, da so jim vbijali v glavo: »V Jugoslaviji vam bodo vzeli vero in jezik. Postati boste morali katoličani in govoriti samo srbski.« Ti madžarski agitatorji so obljubljali svobodo in enakost. Celo slovenske šole, uradnike, slovenski uradni jezik in popolno enakopravnost. Protijugoslovansko agitacijo so podpirali močno madžarski grofje, bogataši in židje. Ti ljudje so imeli ubogo ljudstvo popolnoma v svojih rokah. Vsakega so plačali bogato, ako se jim je pridružil. Na dan so plačevali po 100–200 K in so jim dajali živila.

Tolpe boljševiskega od Madžarov plačanega vojaštva so tedaj plenile po Prekmurju, da je bila groza. Tedaj so odgnali na Madžarsko oba župnika Klekla⁴¹

³⁷ Mihael Erjavec, dijak, udeleženec shoda v Beltincih. Gl. npr. Domjan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, str. 178.
³⁸ Bratonci.

³⁹ Dr. Béla Obal (1882–1951), komisar madžarske vlade za Prekmurje oz. Vendsko krajino.

⁴⁰ Po spominih Ivana Jeriča se napad z mokrimi predpasniki ni zgodil na shodu v Beltincih 17. januarja 1919, ampak na enem izmed poznejših beltinskih shodov po vzpostavitvi Madžarske socialistične republike. Gl. npr. Jerič, *Moji spomini*, str. 80.

⁴¹ Verjetno napačna navedba. Jožef Klekl st. je junija 1919 pobegnil v Veržej in pozneje v Ljubljano, od koder se je šele po priključitvi vrnil v domače Prekmurje. Jožef Klekl ml. je leta 1920 v Monoštru padel v madžarsko ujetništvo, kjer je prebil petnajst mesecev.

in nekega frančiškana. Trpljenje Prekmurcev je v marsičem presegalo trpljenje koroških Slovencev.

Pri Sv. Benediktu v goričanskem Prekmurju se je kljub opisanemu terorju vršil v nedeljo, 19. jan[uarja] 1919, shod prekmurskih voditeljev. Zbranih je bilo 112 najodličnejših slovenskih mož, med temi 32 protestantov. Sklenili so, da nočejo

[831]

pod nobenim pogojem več spadati pod Ogrsko. Ako jih Jugoslavija ne more spraviti pod svoje okrilje, se bodo že sami osvobodili in ustvarili svojo lastno prekmursko državo. Zborovalci so si sveto obljubili, da bodo drug drugega podpirali v boju za svobodo. Grof Zichy,⁴² ki je imel tedaj v tem ozemlju obsežna posestva, je izrazil svoje simpatije do nove organizacije prekmurskih Slovencev. Shoda so se celo udeležili zastopniki petero vasi severno od Monoštra Sv. Gotharda. V preganjalno in agitacijsko falango so pritegnili Madžari in madžaroni na Prekmurskem tudi somboteljskega škofa grofa Mikeša. Ta škof je v tej gonji premestil iz najbolj slovensko zavedne župnije Beltincev Slovenca Št[efana] Horvata.⁴³ Proti temu so farani župnije iz vseh 8 občin najodločneje ugovarjali, nakar jim je škof odgovoril, da ga v takih slučajih vodijo načela potrebe katoliške cerkve, ne pa politika. Toda škof ni bil moč beseda. Dne 27. jan[uarja] je iztrgal župniji drugega zavednega Slovenca kaplana Št[efana] Lejka.⁴⁴ Tako je ostala župnija, ki je imela 3–4 duhovnike, samo z župnikom Štef[anom] Kühar[jem], kateremu je pa tudi grozila premestitev, ker je bil zaveden Slovenec. Ljudstvo se je pripravljalo na resen odpor proti svojemu škofu, ki je naznanil, da bo prišel za

[832]

svečnico pobirat izjave za Madžarsko.

Meja proti Jugoslaviji je bila čisto zaprta, da so lažje širili proti Jugoslaviji najbolj gorostasne⁴⁵ laži. Lagali so, da je že padla Radgona po posredovanju ameriške komisije v nemške roke, da je padel Maribor, da Jugoslavije sploh ne bo, ampak si jo bosta razdelili med seboj Italija in Srbija.

S tako in podobno agitacijo so ljudstvo tako zbegali in preplašili, da je bilo prepričano, da so prekmurski Slovenci na celem svetu najbolj zatiran in zapuščen narod.

Madžarsko nemške tolpe 800–900 po številu so tedaj napadle šibko jugoslovansko posadko v Radgoni, ki pa je odbila napad. Na naši strani so bili trije mrtvi in več pa ranjenih. Ker ta napad ni uspel, so iz Gradca uradno razglasili,

⁴² Grof Avgust Zichy (1852–1925), lastnik beltinskega gradu.

⁴³ Štefan Horvat (1884–1953).

⁴⁴ Štefan Lejko (1890–1957).

⁴⁵ Star. velikanski, orjaški.

da so napadli Radgono okoliški kmetje v zvezi s potepušskimi madžarskimi vojaki. To je bilo zlagano. Prste so si opekle najete tolpe pod vodstvom nemških oficirjev. Graška deželna vlada se je obrnila po tej blamaži na dunajsko vlado z nujno prošnjo, naj ta izposluje, da pridejo v radgonsko okolico antantni častniki, ki naj preprečijo, da bi držale to ozemlje zasedeno jugoslovanske čete.

Dne 13. feb[ruarja] 1919 je bila podpisana pogodba

[833]

med našimi in zastopniki Nemške Avstrije, s katero je bila določena demarkacijska črta na Štajerskem med našo državo in Nemško Avstrijo od ogrske pa do koroške meje.

Za tem nekaj časa ni bilo alarmantnih vesti iz Prekmurja. Dne 22. aprila 1919 pa je čitati v »Straži« naslednje poročilo iz Prekmurja: Madžari streljajo vsak dan iz Prekmurja na našo stran. Dne 21. aprila sta bila težko ranjena od madžarskih strellov, ki so padli iz vasi Hidegkút,⁴⁶ dve civilni osebi. V odseku Radenci – Ljutomer so poškodovale madžarske tolpe s streli hišo posestnika Petovarja. Prekmursko slovensko ljudstvo grozno trpi. V Gor[nji] Lendavi so se kmetje uprli madžarskim boljševikom, ki so sedaj gospodarji Prekmurja. V boju so bili kmetje premagani. Boljševiki so ujeli 16 kmetov, jih krvavo pretepli in jih privezali k vozu, konje pognali v dir ter jih tako vlekli v Soboto. Boljševiki so obesili grofico Bat[t]hyany.⁴⁷

Iz Ljutomera so poročali 16. maja 1919:⁴⁸ Prekmursko ljudstvo se je uprlo na celi črti od Monoštra Sv. Gotharda do Ljutomera. Pet dni so bili Slovenci zopet gospodarji Prekmurja. Prosili so Beograd, Ljubljano in Zagreb pomoči. A našli so gluha ušesa. Sedaj je žalibog upor potlačen s silo. Slovenske vasi gorijo. Madžari so odgnali več tisoč Slovencev in Slovenk v madžarsko

[834]

sužnost. Pobijali so jih kot pse.

O obupnem položaju v Prekmurju so poročali iz Radgone 22. maja 1919.⁴⁹ Poročilo pravi: »Položaj v Prekmurju je naravnost obupen. To dobro, čisto slovensko ljudstvo je popolnoma prepuščeno nemili usodi. Madžarski boljševiki ropajo, palijo vasi in pobijajo ljudi, kakor se jim ljubi. Dne 21. maja pod večer smo opazovali iz Gor[nje] Radgone 4 velike požare v smeri proti Tišini. Begunci pripovedujejo grozne reči. V Tišini so obesili pred kratkem v nedeljo v bližini cerkve 12 najodličnejših mož. V Lendavi pa sploh skoro ni nobenega moškega več. Kar ni zbežalo, so boljševiki ali pomorili ali odgnali na Madžarsko. Kmetje

⁴⁶ Cankova.

⁴⁷ Madžari nemirni, v: *Straža*, št. 32, 22. 4. 1919, str. 2.

⁴⁸ Slovensko Prekmurje v ognju, v: *Straža*, št. 39, 16. 5. 1919, str. 6.

⁴⁹ Obupen položaj v Prekmurju, v: *Straža*, št. 41, 23. maj 1919, str. 6.

že nimajo skoro nobene živine več. Polovica rodovitnega polja bo ostala neobdelana. Prekmurske sirote kličejo na pomoč, a je ni od nikoder.⁵⁰

Z datumom 12. junija⁵¹ čitamo iz Ljutomera naslednje poročilo: Madžari in madžaroni še vedno silovito preganjajo prekmurske Slovence. Oba dušna pastirja v Črenšovcih Čačiča⁵² in Haukija⁵³ so zaprli in jih hudo pretepali. Ker je pa bilo ljudstvo razdraženo, saj bi bilo za binkošti brez službe božje, so se zbali ljudske volje in so jih pripeljali nazaj v Črenšovce. Duhovniki v Beltincih in Cankovi so ušli pred preganjalci čez mejo na Štajersko. Bivši urednik »Novin« [835]

upokojeni župnik Klekl je komaj ušel divjim madžaronom, ki so ga ob sodili na smrt. Teden dni se je skrival pri svojih zvestih prijateljih. Okopal je na njivi koruzo in krompir, da ga niso mogli izslediti. Nazadnje se mu je vendar na zvijačen način posrečilo uteči preko Mure. Njegovo mater so strahovito pretepali. Istotako tudi njegova dva uslužbenca. A vendar ga ni nobeden izdal. Župnika v Bogojini (Baša) so zaprli. Poprej so ga še divjaško pretepali.

Izdajalec nadporočnik Tkalec,⁵⁴ ki je bil prvotno najet od ogrskih grofov, je sedaj sam pregnanec. Ko ga grofje niso hoteli več podpirati z denarjem, je razglasil prekmursko republiko. Tkalec je bil vojaški, dr. Obal (renegat) pa politični veljak prekmurske ljudovlade. Ker sta sama bila prešibka, sta snubila Nemško Avstrijo za pomoč. Ko sta jo imela obljubljeno, pa so pridrželi rdeči madžarski gardisti v Prekmurje in so jima odvzeli oblast. Sedaj so gospodarji Prekmurja Madžari, ki strašno preganjajo naše vrlo prekmursko prebivalstvo.

Ljudstvo že komaj čaka rešitve. Ko je zvedelo, da je mirovna konferenca prisodila Prekmurje skoro do Gotharda in do izliva Ledave v Muro Jugoslaviji, so se od radosti jokali. Ljudstvo trpi strašne muke, a potrpežljivo čaka ...⁵⁵

[836]

O pravkar omenjenem izdajalcu Tkalcu je poročala »Straža« od 11. julija 1919, da je kot glavni krivec nesreče v Prekmurju ušel srečno preko gorenjskih planin v Italijo.⁵⁶

O nasilni zamenjavi bankovcev v Prekmurju je objavila »Straža« od 28. julija⁵⁷ 1919 naslednje: Boljševiška vlada skuša na vse načine stare avstro-ogrske bankovce zamenjati za nove, bele.⁵⁸ Ker ljudstvo, zlasti v obmejnih krajih, ni sle-

⁵⁰ Prav tam.

⁵¹ Položaj v Prekmurju, v: *Straža*, št. 47, 13. junij 1919, str. 1.

⁵² Jožef Čačič (1883–1933).

⁵³ Jožef Hauko (1890–1968).

⁵⁴ Vilmoš Tkalec (1894–1950), učitelj, politik in predsednik Murske republike.

⁵⁵ Položaj v Prekmurju, v: *Straža*, št. 47, 13. junij 1919, str. 1.

⁵⁶ Izdajalec Tkalec odšel na Laško, v: *Straža*, št. 55, 11. julij 1919, str. 2.

⁵⁷ Boljševiki v Prekmurju, v: *Straža*, št. 60, 28. julij 1919, str. 4.

⁵⁸ Denar oz. valuta, uvedena v času Madžarske sovjetske republike (1919).

dilo odredbi, so posebne patrolje preiskovale stanovanja in s silo zamenjale denar. Ker tudi to ni uspelo, so zapovedali, da mora vsak hišni gospodar zamenjati najmanj 400 K starih bankovcev. Ako se kdo ne odzove naredbi, izterjajo denar z zaporom.

Novejša in strašnejša uredba pa je naredba o rekviziciji. Kmetje in posestniki se branijo mlatiti, misleč, da bodo na ta način zavlekli zadevo z rekviziranjem do rešitve od strani Jugoslovancev. Najnovejše navedbe pa ne določajo samo rekvizicije zrnja, ampak, ako še ni omlačeno, s slamo vred. Obupani Prekmurci jokaje prosijo rešitve pri jugoslovanskih obmejnih oblasteh. Ker bodo boljševiki rekvizicije strogo izpeljali, bomo morali Prekmurje – to bogato slovensko žitnico – čez zimo z banatskim žitom preživljati.

Prekmurci ne smejo niti svoje lastne živine prodajati.

[837]

Ako kedo ne more živine prerediti, mora to naznaniti direktoriju in država prevzame žival za maksimalno ceno. Plača seve z belim denarjem, za katerega ni mogoče ničesar kupiti. Strogo kaznujejo tistega, ki je mogoče kje na javnem prostoru pravil, da je beli denar zanič.⁵⁹

Prekmurje rešeno

Vlada v Beogradu je dobila 5. avg[usta] 1919 od francoskega zunanjega ministra Pichona⁶⁰ uradno obvestilo, da naj takoj vojaško zasede Prekmurje, ki ga je mirovna konferenca prisodila jugoslovanski državi. S tem je bila izpolnjena vroča želja prekmurskih Slovencev in celega naroda, naj na prošnjo onih naših ubogih slovenskih rojakov, ki so zadnji čas tako bridko in težko trpeli pod strahovlado madžarskih boljševikov, pravična zahteva našega naroda in njegovih voditeljev. Jugoslovanski klub je vztrajno in neomajno deloval za končno urešničenje naših zahtev glede na slovensko Prekmurje. V ministrskem svetu so imeli prekmurski Slovenci vnetega zagovornika v osebi ministrskega podpredsednika dr. A[ntona] Korošca. V imenu Jugoslovanskega kluba pa se je poslanec dr. J[osip] Hohnjec pri vsaki priliki potegoval pri vladi za naše trpeče slovenske brate onstran Mure. Velikokrat se je v tej zadevi obrnil na ministrskega predsednika Protića⁶¹ kot

[838]

voditelja poslov zunanjega ministrstva, bodisi v interpelacijah ali pismenih in ustnih vprašanjih.

Docela negativnega odgovora ni dobil nikdar. Pri zadnjem osebnem posredovanju je Protić dr. Hohnjecu odgovoril, da se je ministrski svet telegrafično

⁵⁹ Boljševiki v Prekmurju, v: *Straza*, št. 60, 28. julij 1919, str. 4.

⁶⁰ Stephen Pichon (1857–1933), večkratni francoski zunanji minister.

⁶¹ Stojan Protić (1857–1923), predsednik vlade v Kraljevini SHS 1918–1919 in 1920.

obrnil na mirovno konferenco, oziroma našo delegacijo na tej konferenci, naj se naši državi podeli mednarodno dovoljenje, da vojaško zasede slovensko Prekmurje. Naša želja in zahteva je izpolnjena.

Naša vojska je zavzela celo Prekmurje v mejah, ki jih je določila ter pripravila pariška konferenca Jugoslaviji. V Prekmurju sta takoj zavladata mir in red, ker je bila takoj vzpostavljena naša vlada. V zasedenem ozemlju je ostala začasna vojaška uprava, pri kateri je sodeloval kot civilni komisar mariborski okrajni glavar dr. Sr[ečko] Lajnšič.⁶² Tudi železniški promet Čakovec – Mursko Središče – Sp[odnja] Lendava je bil koj vzpostavljen. Radi kroženja velike množine ponarejenega denarja skraja nikdo ni smel v Prekmurje brez posebnega dovoljenja.

Prva izjava civilnega komisarja za Prekmurje

Civilni komisar za celotno Prekmurje dr. Lajnšič je podal dopisniku »*Stráž*« od 22. avg[usta] 1919 nekaj podatkov iz osvobojenega Prekmurja, katerega je sam prepotoval. Prekmurje je bilo koj po zasedbi združeno v civilni komisariat s sedežem v Soboti,

[839]

kateremu sta bila podrejena komisarijata v Radgoni in Lendavi. Pod Avstro-Ogrsko je bilo Prekmurje razdeljeno na dve županiji: Soboto in Lendavo. Koj po naši zasedbi je bil osnovan prekmurski parlament, kateremu je bila poverjena naloga sodelovanja s komisarijatom. V ta sosvet ali parlament je poslala vsaka župnija po 2–3 može in 1 duhovnika. Sestajal se je ta sosvet v ponedeljkih. Ta novo postavljena vlada je določila za vsako občino gerenta,⁶³ organizirala šolstvo in odločala o odpustitvi ali potrditvi tamošnjih uradnikov. Takoj so organizirali po Prekmurju 17 orožniških postaj s poveljstvom v Soboti. Poštних uradov je bilo postavljenih 29. Sodišča so bila v: Soboti, Beltincih in Lendavi. Mnogo zmede je povzročalo v Prekmurju valutno vprašanje. Koj po zasedbi je bilo tamkaj 5 vrst denarja: Bela Kunov⁶⁴ denar, falsifikati, ogrski modri bankovci, sivi papir in naš nežigosan denar. Ta denarna zmešnjava je precej časa ovirala celotni promet ter vplivala na cene. Meso je bilo v Prekmurju pod boljševiski-mi Madžari po 28–32 K, po zasedbi je padlo na 10–12 K. Prekmursko ljudstvo je bilo že ob zasedbi zelo zavedno, a vlada se je morala ozirati na prekmurski dialekt, ki ima svoje posebnosti in bi ga nikakor ne bilo kazati izpodriniti s književno slovenščino. Prekmursko inteligenco so

[840]

⁶² Srečko Lajnšič (1879–1964). Priimek se glasi tudi Lajnšic.

⁶³ Po SSKJ v stari Jugoslaviji od vlade začasno imenovani predstojnik občinske uprave.

⁶⁴ Béla Kun (1886–1938), politik in dejanski vodja Madžarske sovjetske republike.

opredelili skraja na tri kategorije: narodnjake, madžarone in omahljivce.⁶⁵

Razmere v Prekmurju koj po zasedbi

Škofijstvo v Sombotelju, kamor je spadalo Prekmurje pod Avstro-Ogrsko, je hitro po zasedbi postavilo za Prekmurje oba dekana tega ozemlja g. Slepca⁶⁶ v Soboti in g. Stravs⁶⁷ v Dol[nji] Lendavi za generalnega vikarja jugoslovanskega Prekmurja. Prekmurska katoliška duhovščina je bila na splošno madžaronskega mišljenja. Izjem ni bilo veliko. Delala je spočetka naši upravi težave z nekako sabotažo in pasivno rezistenco, kar nikakor ni bilo v korist prebivalstva. Dekan v Lendavi ni znal slovensko, a se je vedel lojalno. Soboški g. dekan Slepcec je bil domačin in po rodu Slovenec, a zagrizen madžaron, ki je imel z našo upravo koj od začetka ostre nastope. Prekmurska madžaronska duhovščina je kmalu spredvidela, da ne more z glavo skozi zid, se je unesla in nekateri so postali celo jugoslovanskega mišljenja.

Judje so bili v obče Jugoslaviji protivni, ker niso mogli pod novo upravo tako kšeftariti in ljudi odirati kot pod Madžari.

Inteligenca je bila v celoti proti.

Razen ljudstva ni bilo na strani Jugoslavije nobenega človeka. Preprosti narod pa je čisto odkrito izražal svoje zadovoljstvo, da se je znebil

[841]

Madžarov in boljševikov.

Šole po Prekmurju so ostale precej časa po zasedbi zaprte, ker so jih morali preurediti, saj je bilo vse učiteljstvo nasprotnega mišljenja in boljševiško navdahnjeno. Kar je bilo uporabnih učiteljev, so jih poslali v kraje pri Sp[odnji] Lendavi, kjer je govorilo tedaj prebivalstvo madžarski. Po slovenskih občinah pa so nastavili učitelje od drugod.

Zanimivo je bilo ob zasedbi vprašanje zakona. Na Madžarskem je veljal civilni zakon in zakonska razdružitev. Koj po zasedbi je civilno poročal naš civilni komisar. Kmečko prebivalstvo pa je že tudi poprej sklepalo zakonsko zvezo v cerkvi in ni bilo v tem oziru nobenih težkoč.

VIRI IN LITERATURA

Arhivski viri

Nadškofijski arhiv Maribor (NŠAM)

Kartoteka duhovnikov, šk. 6, Golec, Januš.

Škofijska pisarna, Protokoli škofijske pisarne, Protokol za leto 1914.

Zapuščine duhovnikov, Golec, Januš, Spomini.

⁶⁵ Politične vesti, v: *Stráža*, št. 67, 22. avgust 1919, str. 2.

⁶⁶ Janez Slepce/Janoš Szelepcecz (1872–1936).

⁶⁷ Florijan Strausz (1872–1953).

Župnijski fondi, Polje ob Sotli, matične knjige.

Neobjavljeni viri

Kranjec, Jože, *Priključitev Prekmurja h Kraljevini SHS v luči izbranih časnikov*: diplomsko delo, Univerza v Mariboru, Filozofska fakulteta, Maribor 2009.

Šimac, Miha, *Vojaški kurati iz osrednjih slovenskih dežel v avstro-ogrskih oboroženih silah v prvi svetovni vojni*: doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2013.

Štumpf, Peter, *Jožef Klekl st. (1874–1948) kot publicist v prizadevanju za ohranitev katoliške vere v Slovenski krajini (Prekmurje)*: doktorska disertacija, Univerza v Ljubljani, Teološka fakulteta, Ljubljana 2002.

Časopisni in tiskani viri

(Nova) Straža, 1918–1919, 1925–1927.

Slovenski gospodar (Sgp), 1925–1941.

Šematizmi lavantinske škofije.

Literatura

Domjan, Bojan, Klekl, okupacija in osvoboditev Prekmurja, v: *Kleklov simpozij v Rimu* (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 169–183.

Jerič, Ivan, *Moji spomini*, Občina Beltinci, Beltinci 2019.

Letopis cerkve na Slovenskem 2000: stanje 1. januar 2000, Nadškofija Ljubljana, Ljubljana 2000.

Sedar, Klaudia, *Prekmurje ob zgodovinski prelomnici 1919: zbornik izbranih dokumentov ob 100. obletnici priključitve Prekmurja in združitve prekmurskih Slovencev z matičnim narodom*, Pokrajinska in študijska knjižnica, Murska Sobota 2019.

Slavič, Matija, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. Le Prekmurje*, Pariz 1919.

Slavič, Matija, *La question du Prekmurje, de la Styrie et de la Carinthie. De la Statistique du Prekmurje*. Pariz 1919.

Škafar, Vinko, Klekl in delo za samostojno prekmursko apostolsko administraturo, v: *Kleklov simpozij v Rimu*, (ur. Edo Škulj), Mohorjeva družba, Celje 1995, str. 185–197.

POVZETEK

V članku je predstavljeno in transkribirano besedilo duhovnika, urednika, novinarja in pisatelja Januša (Janeza) Golca (1888–1965) o priključitvi Prekmurja osrednjeslovenskemu prostoru leta 1919, ki je takrat spadal pod Kraljevino SHS. Tekst, ki je del Golčevih Spominov, obsega 21 strani in nosi naslov *Huda borba za Prekmurje*. Pisec je v besedilu predstavil dogajanje ob zasedbi Prekmurja s strani jugoslovanskega vojaštva konec leta 1918, ponovno zasedbo s strani madžarskih sil na začetku leta 1919, dokončno priključitev Prekmurja Kraljevini SHS avgusta leta 1919 in razmere po priključitvi in vzpostavitvi novih oblasti. Pri prikazu dogodkov se je avtor v veliki meri oprl na časopisne članke v glasilu Straža.

Pri analizi besedila lahko opazimo, da je opis dogodkov na nekaterih mestih nekoliko pomanjkljiv ali nesistematičen in da si dogodki ne sledijo zmeraj v pravilnem kronološkem ali vzročnem zaporedju. Pri interpretaciji dogodkov avtor vseskozi poudarja navdušenje prekmurskih Slovencev, predvsem navednega ljudstva, nad združitvijo z matičnim in ostalimi jugoslovanskimi narodi. Po njegovem mnenju, ki ga je napisal na koncu teksta, je bilo nad idejo o priključitvi h Kraljevini SHS najbolj navdušeno preprosto ljudstvo, medtem ko so bili vsi ostali sloji, tudi rimskokatoliški duhovniki z redkimi izjemami, tej ideji precej nenaklonjeni. Kljub temu pa tako iz njegovega celotnega besedila kot tudi iz trditev drugih avtorjev in raziskovalcev sledi, da so prekmurski duhovniki na čelu s Francem Ivanocyjem, obema Klekloma, Ivanom Bašo, Štefanom Küharjem, Štefanom Horvatom in drugimi odigrali zelo veliko vlogo pri prebujanju in krepitvi narodne zavesti pri prekmurskih Slovencih ter pri delu za priključitev Prekmurja k novi jugoslovanski državi.

KLJUČNE BESEDE: *Januš Golec (1888–1965), spomini, Prekmurje, priključitev Prekmurja, prekmurski duhovniki*

Summary

A PRIEST FROM STYRIA ON THE SUBJECT OF THE ANNEXATION OF PREKMURJE: HOW DID JANUŠ GOLEC DESCRIBE THE ANNEXATION OF PREKMURJE IN HIS MEMOIRS?

The article presents and transcribes the text written by the priest, editor, journalist, and writer Januš (Janez) Golec (1888–1965) about the annexation of Prekmurje to the central Slovenian region in 1919, which at the time belonged to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians. The text, which is part of J. Golec's Memoirs, comprises 21 pages and bears the title *Huda borba za Prekmurje* (*The Grave Fight for Prekmurje*). In the text, the author introduces the events happening when Prekmurje was occupied by the Yugoslav army at the end of 1918, the re-occupation by the Hungarian forces at the beginning of 1919, the final annexation of Prekmurje to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians in August 1919, and the situation after the annexation and establishment of new authorities. To a great extent, the author leans on the newspaper articles in the *Straža* magazine for his description of events.

The analysis of the text reveals that the description of events can be slightly insufficient or unsystematic in places and that events are not always in the correct chronological or causal order. While interpreting events, the author continually emphasises the enthusiasm of Slovenians in Prekmurje, especially simple people, about the unification with their mother and other Yugoslav nations.

According to his opinion, which is given at the end of the text, ordinary people were the most thrilled about the idea of annexation to the Kingdom of Serbs, Croats, and Slovenians, while other classes, including Roman Catholic priests with rare exceptions, regarded the idea quite unfavourably. Nevertheless, both his entire text and the statements of other authors and researchers indicate that priests in Prekmurje, headed by Franc Ivanocy, both Klekls, Ivan Baša, Štefan Kühar, Štefan Horvat, and others played a very big role in awakening and strengthening the national consciousness in Slovenians of Prekmurje as well as in the work for the annexation of Prekmurje to the new Yugoslav state.

KEYWORDS: *Januš Golec (1888–1965), memoirs, Prekmurje, annexation of Prekmurje, priests of Prekmurje*